

DANCS SZABOLCS:

Az ELDORADO és a jövő nemzeti könyvtára – az országos könyvtári szolgáltatások megújuló rendszere felé

A pályázati vállalás értelmében 2014. október végén felálló komplex digitális szolgáltatási rendszer célja, hogy elektronikus formában hozzáférést biztosítson a könyvtárak állományában lévő dokumentumokhoz függetlenül azok szerzői jogi és digitalizáltsági státuszától. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az ELEktronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és DOkumentumtára (ELDORADO) nem csupán a nemzeti könyvtár, de – várhatóan – a teljes magyar könyvtári rendszer jövőjét jelentősen befolyásoló tényezőként, afféle kitorési pontként funkcionálhat a magyar könyvtárügy egésze számára.

Célok és partnerek

A fentiekben megfogalmazott célkitűzés három további tételmondatban bontható ki:

- digitális tartalmak jogtisztá módon történő szolgáltatása;
- az esélyegyenlőség növelése az információhoz való hozzáférés terén (távoli hozzáférés biztosítása);
- a kereskedelmi forgalomban nem kapható (nyomtatott) kiadványok elektronikus formában történő „újra kiadása”.

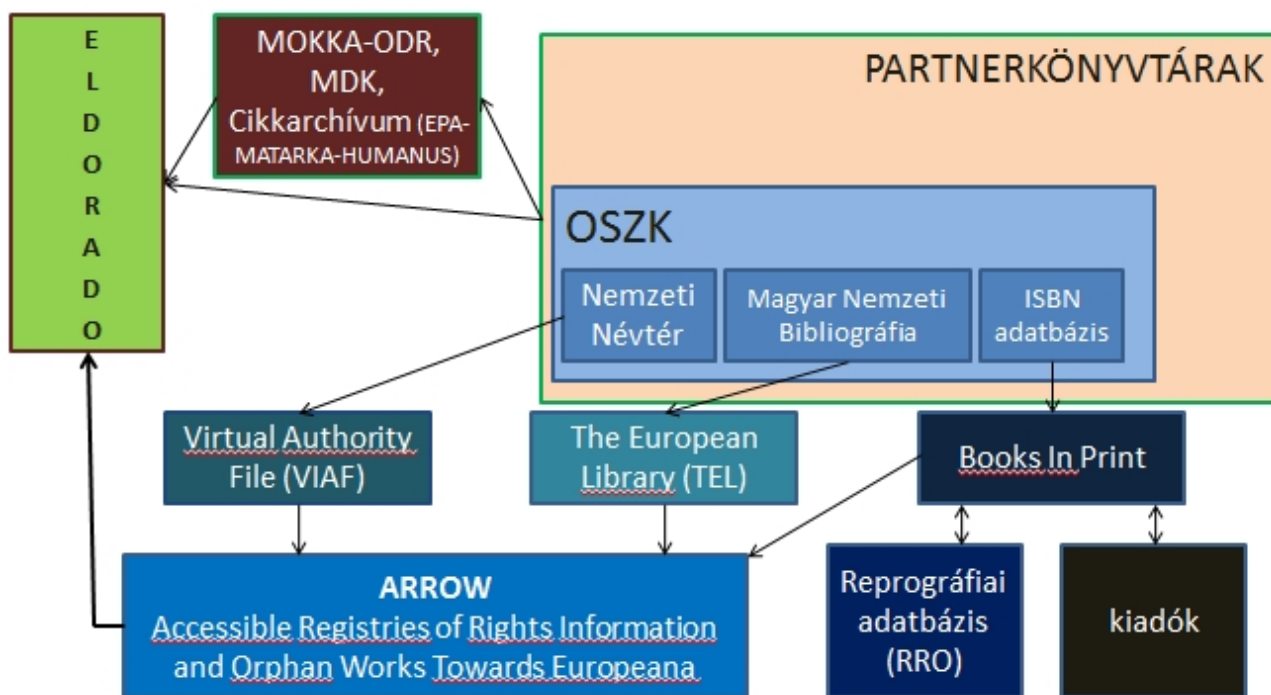
Ahhoz, hogy mindezeket megvalósíthassuk, széles körű együttműködés kialakítását céloztuk meg. A jogtisztázás módszerainak gyakorlatba való átültetésében partnereink – az informatikai háttér kivitelezéséről gondoskodó rendszerfejlesztőkön túl – a *közös jogkezelő szervezetek*, a *kiadók*, a *szellemi tulajdon védelméért felelős kormányzati szervek* (Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala).

A kereskedelmi forgalomban már nem kapható (out-of-commerce) kiadványok digitalizálásáról és hozzáférhetővé tételéről szóló, 2011 szeptemberében napvilágot látott egyetértési megállapodást¹ (is) alapul véve a jogosultak felkutatása, a jogosulti engedélyek megszerzése, a jogdíjak elosztása terén mindenekelőtt a közös jogkezelőkkel való kooperációra építünk, míg a felhasználási jogok, a művek kereskedelmi státuszának megállapítása tekintetében a kiadókat (és szövetségeiket) tekintjük kiemelt partnereinknek.

A könyvtáraknak szánt szolgáltatások

A jogtisztázás folyamatait is magába ágyazó, a digitális másolatok küldésének teljes munkafolyamatát kezelni képes rendszer lehet az alapja annak a *szerzői jogi infrastruktúra-szolgáltatásnak*, amelynek igénybe vételével a *partnerkönyvtárak* a szélesebb publikum számára is elérhetővé tudják tenni jogvédett digitális tartalmaikat. „Cserébe” annyit kérünk, hogy vegyék ki részüket a szolgáltatás alapelemét képező kereshető, aggregált adatbázis építéséből, leíró adatokkal való feltöltéséből, illetve tegyék lehetővé a rendszer – és rajta keresztül a felhasználó – számára a már digitalizált dokumentumaikhoz való hozzáférést, ezzel is segítve, hogy az *ELDORADO a teljes hazai könyvtári rendszer együttműködésén alapuló*, valódi értelemben vett *országos szolgáltatássá* lépjen elő. A rendszer ezek mellett eszközül szolgál majd a *digitalizálási projektek nyilvántartásához*, ezáltal az országban folyó *könyvtári digitalizálási tevékenység összehangolásához*, valamint az elektronikus dokumentumok beszolgáltatott kötelempéldányaira épülő *archiválási célú társzolgáltatás* kialakításához.

A kereshetőséget, a megrendelések és az ezekkel kapcsolatos pénzügyi folyamatok kezelését lehetővé tevő *platformszolgáltatás* az aggregált adatbázison alapul, amelynek főbb építőelemei: a MOKKA-ODR, a Magyar Digitális Képkönyvtár, valamint a Cikkarchívum.

1. ábra Az ELDORADO és adatforrásai

Abban bízunk, hogy a felálló rendszer lehetőséget biztosít – afféle eHubként – a könyvtárak és a könyvpiari értéklánc egyéb érintettjei közötti párbeszéd kialakítására, ekképpen az érdekeltek (szerzői jogosultak, kiadók, terjesztők, könyvtárak, közigazgatási szervek, felhasználók stb.) együttműködésének katalizátorává válik.

A kiadóknak szánt szolgáltatások

A felhasználó, legyen az magánszemély vagy üzleti partner, az ELDORADO átfogó katalógusán keresztül küldhet mindenekelőtt megrendelést. A katalógus tartalma – ambíciója szerint – a magyar könyvtári rendszerben megtalálható elektronikusan feldolgozott dokumentumállomány egészére kiterjed, így értelemszerűen egyaránt magában foglalja a forgalomban lévő, illetve kereskedelmi forgalomban nem kapható kiadványok leírásait. A rendszer tehát egy lehetőség arra, hogy becsatornázzuk a piacon jelentkező igényeket, hogy rámutassunk, mely könyveket hiányolják a felhasználók a könyvkereskedések polcairól, végső soron elősegítsük a kereslet és kínálat találkozását.

A kereskedelmi forgalomban való meglét, egy kiadvány „in-commerce” státusza, ahogy arra *Votisky Zsuzsa* is rámutat egy írásában², a digitális korban új jelentéstartalmat hordoz, kiegészül a kereskedelmi forgalomba való visszahelyezhetőség potenciáljával. Másképpen: a jogtisztázást követően a szerzői jog jogosultja vagy annak képviselője hozzájárulásával a kiadvány a kereskedelmi forgalomba visszahelyezhető: a felhasználói igény, illetve a jogosulttal vagy annak képviselőjével való megegyezés szerint *igény szerint nyomtatott könyvként* (print on demand), *elektronikus formában*, vagy akár a kiadói raktárkészlet kiárusításával. Az ELDORADO felálló rendszere ennek az értelmezésnek fog valódi tartalmat adni.

A kiadóknak nyújtott platformszolgáltatás egyfelől kiterjed a kereskedelmi forgalomban kapható (in-commerce) kiadványok értékesítésének támogatására, amelynek eszköze a hatékony *licenccmenedzsment* alkalmazása, másfelől – ahogy az imént vázoltuk – a könyvkereskedések (virtuális vagy valódi) polcairól hiányzó out-of-commerce kiadványok visszahelyezésére a kínálatba. Utóbbi megvalósulásához elengedhetetlen, hogy az érintett kiadókkal való együttműködés magában foglalja a *kölcsönös adatszolgáltatást*.

A kiadóktól várt adatok:

- kereskedelmi forgalomban van-e jelenleg a könyv? (ún. „Books In Print-adatok”);
- jogtulajdonosi adatok: a szerzői jog jogosultjának, ill. a kiadvány kiadására jogosult elérhetősége; a szerzői jog/felhasználási jog lejárta;
- részdokumentumok adatai: a részdokumentumok (cikkek, tanulmányok) digitális szolgáltatásában hasznosítható bibliográfiai (jellegű) adatok (pl. tartalomjegyzékek).

A kiadók rendelkezésére bocsátott (könyvtári forrásokból származó) adatok:

- bibliográfiai adatok: a Books In Print-nyilvántartások, az ARROW-típusú szerzői jogi nyilvántartások, könyvterjesztői adatbázisok stb. számára;
- ún. besorolási adatok: jogtulajdonosok életrajzi adatai (felhasználási területei: Nemzeti Névtér, VIAF, ARROW).

A hatékony *licenccmenedzsmenttel* kiegészülő kölcsönös adatszolgáltatás lehet garancia arra, hogy a formálisan nem létező kiadói jog praktikusán létező jogként funkcionáljon.

Az FRBR-modell és a partnerség

Egy különös megközelítésre ad lehetőséget a partnerségi viszony felvázolását illetően, ha az ún. FRBR-modellt vesszük alapul.

Az IFLA (*International Federation of Librarian Associations and Institutions* = Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége) szakemberei által kidolgozott *Functional Requirements for Bibliographic Records* (= Bibliográfiai Tételek Funkcionális Követelményei) fogalmi modell a bibliográfiai rekordokban található entitások és viszonyaik meghatározására vállalkozik, a visszakeresés és hozzáférés felhasználói szempontjaira helyezve a hangsúlyt. A 2. ábra a – modell alapjának tekintendő – első entitáscsoporton belüli viszonyokat ábrázolja egy bibliográfiai tételre kivetítve, a szerzői (és egyéb) jogosultak feltüntetésével.

FRBR magyar	jogosultság jogcíme	kapcsolódó adat		jogosult	
		eredeti cím	Le deuxième sexe	Simone de Beauvoir	szerző
mű	szerző/alkotó	eredeti cím	Le deuxième sexe	Simone de Beauvoir	szerző
	közreműködő (szerk., előszó, utószó, jegyzet írója, illusztrátor)	közreműködés eredménye (szerkeszttség, előszó, utószó, illusztráció)		Tordai Zádor	jegyz.
kifejezési forma	fordító	magyar nyelvű cím	A második nem	Görög Livia	ford.
				Somló Vera	ford.
megjelenési forma	kiadó	kiadás megjelenési adatai	Budapest : Gondolat, 1971	Gondolat	kiadó
példány	könyvtár/példánytulajdonos	raktári jelzet	840 B43	SZTE Klebelsberg Könyvtár	könyvtár

2. ábra Az FRBR-modell egy bibliográfiai tételel reprezentálva

A modellt részletező, IFLA által kiadott zárójelentés megfogalmazásában „A második csoportban lévő entitások az első csoport entitásainak szellemi vagy művészi tartalmáért, fizikai megvalósításáért, terjesztéséért vagy megőrzéséért felelősek”³. E csoportot képviselik az ábrán a „jogosult” oszlopban nevesített személyek és testületek. Ezeknek az első entitáscsoport tagjaival, illetve a bibliográfiai tétel adott adatalemeivel való kapcsolata a partnerségi viszonyt újfajta, a 3. ábrán bemutatott definiálását teszi lehetővé.

FRBR magyar	jogosultság jogcíme	kapcsolódó adat	jogosult	
mű	Közös jogkezelők	Le	Simone de	szerző
		sexe	Beauvoir	
		Tordai Zádor		jegyz.
		Görög Livia		ford.
	Kiadók	Somló Vera		ford.
nési forma	kiadó	Buda- Gondolat, 1971	Gondolat	kiadó
	Partnerkönyvtár	SZTE Klebelsberg Könyvtár		könyvtár

3. ábra Az FRBR-modell és a partnerségi viszonyok

Mit szolgáltatunk?

A szolgáltatott dokumentumok szerzői jogi státuszuk alapján az alábbi kategóriákba csoportosíthatók:

1. közkinccsek (általában, szöveges dokumentumok esetén 70 évnél régebben elhunyt szerzők művei);
2. jogvédett tartalmak, úm.
 - a. kereskedelmi forgalomban nem kapható (out-of-commerce) művek;
 - b. kereskedelmi forgalomban kapható (in-commerce) művek;
 - c. árva művek.

Míg a jogvédett dokumentumok esetében egyértelmű, hogy a többszörözés és a szolgáltatás engedélyhez kötött, illetve a rendszerben számolni kell azzal, hogy a jogosultak megkapják az őket megillető jogdíjakat, addig a közkinccsek szolgáltatása során érvényesítendő alapelvek külön megfontolást igényelnek, nem eltekintve az aktuális gazdasági környezettől.

Az információk újrafelhasználása – a kreativitás ösztönzése

A közkinccsek azonosításakor támaszkodhatunk egyfelől az adatok újrafelhasználásán alapuló technológiákra, adatbázisokra (ld. a Francia Nemzeti Könyvtár (BnF) által fejlesztett, az

alábbiakban ismertetésre kerülő közkinccs-kalkulátor), másfelől a többféle adatbázist és nyilvántartást egyesítő forrásokra, mint amilyen az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló 2012/28/EU irányelvben⁴ nevesített VIAF (Virtual International Authority Files) és az ARROW (Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works). Ami a szerzői jogvédelem oltalma alól kikerült művek szolgáltatását illeti, a nemzetközi trendek jelentős részben az információk újrafelhasználásának elősegítését ösztönzik, ebben látva esélyt arra, hogy egy kreatív, kulturális értelemben termékeny társadalom jöjjön létre. Ezt támasztja alá többek között Az Európai Parlament és a Tanács 2013/37/EU irányelve (2013. június 26.) a közszféra információinak további felhasználásáról szóló 2003/98/EK irányelv módosításáról⁵, a Nyílt Hozzáférés (Open Access) vagy a Creative Commons kezdeményezéseinek térhódítása. Könyvtári (és uniós) viszonylatban megemlítendő, hogy az Europeana 2012 szeptemberétől 20 millió bibliográfiai rekordot tett elérhetővé CC0 licenc alatt⁶. E licenc alkalmazása azt jelenti, hogy a szerző a közkinccsek körébe utalja művét, lemondva minden, a műhöz fűződő jogáról (beleértve a szomszédos jogokat). A mű ezután szabadon, a szerző engedélye nélkül másolható, változtatható, terjeszthető és előadható, akár kereskedelmi célból is.⁷ Magyar viszonylatban említést érdemel az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól szóló rendelet tervezete⁸, amely kimondja:

„7. § (1) A nemzeti könyvtár kiemelt feladata keretében ...

b) lehetővé teszi a nemzeti bibliográfiai leírások díjmentes felhasználását a könyvtárak számára”

A Francia Nemzeti Könyvtár által nemrégiben elindított közkinccs-kalkulátor⁹ ugyancsak az adatok újrafelhasználására épít, legfőbb forrása a BnF katalógusadataival operáló, szemantikus webes technológiák alkalmazásával létrehozott data.bnf.fr¹⁰ oldal. Ennek adatforrásai a besorolási állományok, bibliográfiai leírások és a Gallica digitális tartalmai mellett a Wikipedia szócikkei.

A közkinccsek szolgáltatására vonatkozó politikánk megfogalmazásakor érdemes fontolóra vennünk Lionel Maurel francia blogger, könyvtáros, szerzői jogi szakember szavait: „A közkinccs intézményének köszönhetően semmi nem vész el a teremtésben, minden átalakul, ez a Kultúra működésének elve. [...] A közkinccs biztosítja számunkra az alkotás szabadságát”.¹¹ Maurel e gondolat demonstrálására egy videót¹² tett közzé a blogján, amely a New York-i Metropolitan Művészeti Múzeumban található, különböző korokban született szobrok egymásba való áttűnése által gyönyörűen láttatja, hogy a kultúra hogyan termékenyíti meg önmagát. Hasonló gondolatot fogalmaz meg a Lengyel Nemzeti Könyvtár digitális tartalomszolgáltatását (POLONA) népszerűsítő reklámfilm¹³.

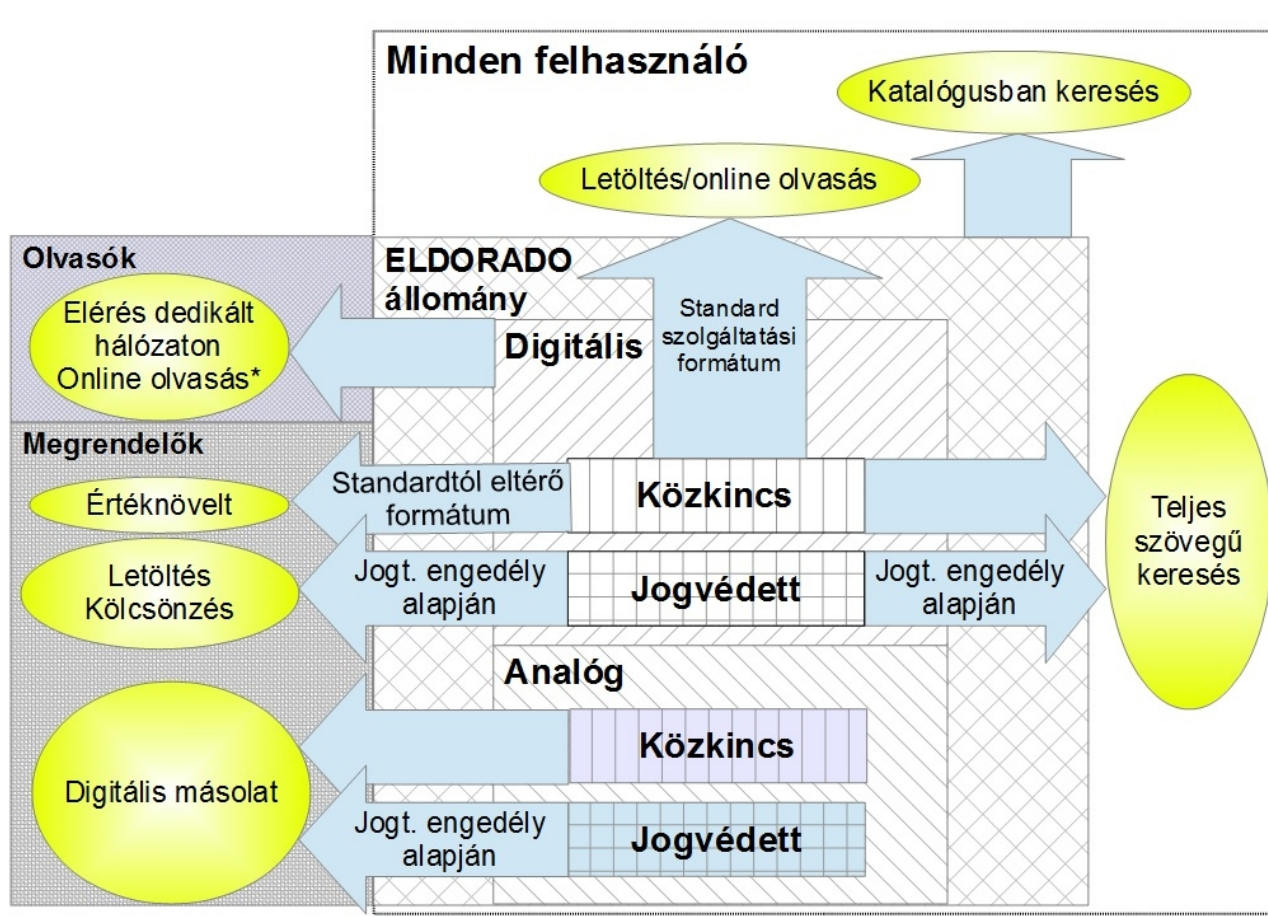
Fentiek fényében az ELDORADO üzleti modelljének meghatározásakor a közkinccsek szolgáltatását illetően abból indultunk ki, hogy a rendszer alapvetően költségvetési támogatásra épül, közszolgálati szempontok által vezérelt, ezért célja a közkinccsek tekintetében a szabad felhasználásra bocsátás, akár kereskedelmi célokra is. Az OSZK-nak ugyanakkor kötelessége a rendszer fenntartása további öt éven keresztül, ezért a díjszabást lehetővé tevő kivételeket is megfogalmaztunk: díjköteles ilyen értelemben a soron kívüli digitalizálás, vagyis amikor az OSZK digitalizálási tervéhez képest korábban történik, megrendelésre a digitális másolatkészítés, valamint díjkötelesek az értéknövelt szolgáltatások, amikor az előre meghatározott standard formátumtól és felbontástól eltérő digitális példányra érkezik megrendelés.

Komplex szolgáltatási rendszer

Az ELDORADO projekt egy komplex szolgáltatási rendszer fejlesztését célozta meg. A komplexitás adódik egyfelől a szolgáltatandó dokumentumok tipológiai sokszínűségéből: *könyvek, részdokumentumok, kéziratok* digitális másolatai csakúgy szolgáltatásra kerülnek, mint *hangoskönyvek* vagy eredetileg digitálisan megjelent (ún. born digital) kiadványok. A szolgáltatott

dokumentumkör a jogi és digitalizáltsági státusz alapján ugyancsak összetettnek minősíthető: részét képezik *közkinccsek*, *jogvédekt dokumentumok*, *árva művek*, illetve *analóg*, *digitalizált* vagy *eredeti digitális* dokumentumok. A rendszer felhasználói lehetnek *magánszemélyek* (megrendelők, olvasók, szerzői jogosultak) vagy *jogi személyek* (üzleti megrendelők, partnerkönyvtárak, szerzői jogosultak képviselői, piaci szereplők).

A 4. ábra a szolgáltatási spektrumot a megrendelő szemszögéből szemlélteti.

* Jogvédekt tartalom esetén az otthoni készüléken történő online olvasáshoz a jogtulajdonos engedélye szükséges

4. ábra A szolgáltatási spektrum a megrendelő szemszögéből

A „Jövő Nemzeti Könyvtára” projekt

Az OSZK munkatársai felé igyekezzük azt kommunikálni, hogy az ELDORADO projektre úgy kell tekinteni, mint egy lehetőségre a munkafolyamatok újragondolására, a Szervezeti és Működési Szabályzat megújítására. Ennek fényében a könyvtárban nemrég felállított Projektiroda keretében kezdeményeztük egy új, afféle kísérletező műhelyként (is) funkcionáló állandó projekt elindítását, amelynek végső célja voltaképp a szervezeti kultúra megújítása.

A „Jövő Nemzeti Könyvtára” projekt feladata a hatékony szervezeti működést lehetővé tevő technológiák bevezetése, módszertanok kidolgozása. Az ELDORADO szolgáltatás felállítása indukálta szervezeti átalakulást megfelelő eszközökkel, workflow-menedzsmenttel szükséges megtámogatni. Az egész szervezet aktív közreműködését igényli majd a munkafolyamatok (újra)definiálása, a teljes körű szabályozás, a kompetenciák és felelősségek megoszlását jól tükröző eljárásrendek kialakítása.

Az ELDORADO sztori

A cikk vége felé érdemes pár mondatban elmondanunk, honnan indultunk egykor, illetve hol is áll épp a megvalósítás folyamata.

A projekt előzményeként 2011 áprilisában jelent meg az OEDR-koncepciót ismertető összegző-megvalósítási tanulmány¹⁴. 2012 tavaszán jelent meg az a TÁMOP-pályázati felhívás¹⁵, amelynek köszönhetően – nyertes pályázata révén – az OSZK 250 M Ft vissza nem térítendő támogatásban részesült. A kiírásban megfogalmazott fő célkitűzés: „a szerzői jog által nem védett dokumentumok mellett a szerzői jog által védett könyvtári dokumentumok is eljuthassanak a felhasználókhoz”. A projekt ütemezése: a megvalósítási szakasz 2012. november 1-étől 2014. október 31-éig, a fenntartási szakasz 2014. november 1-étől 2019. október 31-éig tart. A központosított közbeszerzés keretében bonyolított eszközbeszerzés során egy robotszkennert (Kirtas Kabis III) vásároltunk, valamint feldolgozó számítógépeket, szervereket és egyéb tartozékokat. A rendszerfejlesztésre kiírt nyílt közbeszerzési eljárás nyertese a *Monguz Információtechnológiai Kft.* lett. A szerződéskötésre 2013. október 18-án került sor.

Összegzés

Az ELDORADO célja, hogy jogtisztá módon nyújtson elektronikus formában hozzáférést a könyvtárak állományában lévő dokumentumokhoz, még hozzá *mindent egy helyen alapon* (one-stop-shop), szolgáltatását egy *átfogó katalógusra* (aggregált adatbázis) építve és a *felhasználói igények alapján* (on demand) megvalósítva, *elősegítve az esélyegyenlőséget* az információhoz való hozzájutás terén. Minderre természetesen egyedül akkor van esély, ha a közös érdekek mentén olyan *együtműködést* sikerül kialakítani, amelyben *könyvtár, piaci szereplő és felhasználó* egyaránt nyertesnek mondhatja magát.

Jegyzetek

1. http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-infso/20110920-mou_en.pdf
2. VOTISKY Zsuzsa: Új fogalmak a könyvszakmában, a forgalomban lehető könyvek = Könyvhét, 17. évf. 4. sz. 2013. p. 244-249.
3. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: zárójelentés – <http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr-hu.pdf>, 21. p.
4. http://www.sztnh.gov.hu/jogforras/jogforras_szjog/1_29920121027hu_2.pdf
5. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:175:0001:0008:HU:PDF>
6. <http://creativecommons.org/weblog/entry/34017>
7. <http://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/>
8. <http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/M%C3%BAzeum%20el%C5%91terjeszt%C3%A9s.pdf>
9. <http://www.calculateurdomainepublic.fr/>
10. <http://data.bnf.fr/>
11. <http://scinfolex.com/2012/10/13/la-vieille-et-obscene-idee-du-domaine-public-payant-est-de-retour/>
12. Nina Paley: "All Creative Work Is Derivative" – <https://www.youtube.com/watch?v=jcvd5JZkUXY>
13. <http://www.youtube.com/watch?v=AZDdKRt3h5s>
14. VONDERVISZT Lajos – SAJÓ Andrea: Az országos elektronikus dokumentumküldő rendszer (OEDR) koncepciója – http://konyvtar.uni-pannon.hu/tamop324/images/stories/pdf/OEDR_osszegzo_tanulmany.pdf
15. TÁMOP-3.2.4.B-11/1 – „Tudásdepó-Expressz” - Országos könyvtári szolgáltatások bővítése, fejlesztése az oktatás és képzés támogatásának érdekében